

ТИПОЛОГІЯ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ «ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ»

НЕЧАЮК І.О.,
аспірант
Дипломатичної
академії України
при МЗС України

Незважаючи на спроби лідерів Європейського Союзу (ЄС) подолати проблеми, що виникають у процесі євроінтеграційних процесів, спостерігається тенденція до розвитку та підсилення євроскептицизму в країнах-членах ЄС, країнах-кандидатах та країнах-аутсайдерах. Виникає необхідність проведення комплексного аналізу даного феномену, його типології, визначення рівня на основі методологічного аналізу. У цьому зв'язку проблематика дослідження євроскептицизму стала предметом особливої уваги науковців, аналітиків та політиків особливо в період значного росту євроопозиції. Комплексний аналіз феномену «євроскептицизму» представлено в наукових роботах провідних науковців Франції, Англії, Німеччини, Данії.

Ключові слова: Європейське Економічне Співтовариство, Європейський Союз, інтеграція, євроскептицизм, євроскептик, опозиція.

Визначення та вивчення концепції євроскептицизму є досить складним завданням, оскільки феномен «євроскептицизму» набуває різних форм та рівнів сприйняття спільнотою держав-учасниць Європейського Співтовариства євроінтеграційних процесів і, відповідно, вираження свого ставлення, від схвального (Іспанія, Португалія, Румунія), виваженого (Німеччина, Італія, Швеція, Австрія, Греція) до повного заперечення (Данія, Ірландія, Франція, Велика Британія, Чехія).

Концептуальний аналіз та класифікація даного феномену потребують системного та структурно-функціонального дослідження оскільки є питанням не вивченим в наукових та політичних колах. Досліджуючи природу євроскептицизму необхідно встановити походження та визначення самого терміну, його географію, еволюцію під впливом інтеграційних процесів та розвитку ЄС, визначення в політичному та науковому дискурсі.

Факт існування євроскептицизму тривалий час вважався «тимчасовим явищем...», що спричиняє хаос та дезінтеграцію й не створює реальної альтернативи процесу політичної та економічної інтеграції¹ і тому часто заперечувався. Протягом перших десятиріч існування Європейського Економічного Співтовариства використовувалися наступні терміни: противники спільного ринку, комуністи чи голлісти. На думку французького науковця Сесіль Леконт² основна концепція євроскептичного дискурсу існувала у Франції вже в середині 1960-х років як термін «єврократ»³. М.Спірінг та Р. Хармсен стверджують, що використання терміну в більшій мірі пов'язане зі специфічним британським політичним та історичним контекстом і, вірогідно, співвідноситься з терміном «анти-інтеграціоніст»⁴. Даний термін знайшов застосування серед Консерваторів і Лейбористів протягом пост воєнного періоду, хоча саме слово має більш сучасне походження⁵.

Провівши семантичний аналіз, термін «євроскептицизм» можна розбити на три компоненти: євро, скептик та ізм. Перший компонент «євро» не можна вважати чітко визначеним, оскільки він застосовується відносно всього Європейського континенту та Європейського Союзу зокрема. Однак, датський політолог Катаріна Соренсен⁶ виокремлює термін «європейський» як такий, що стосується політичних та економічних процесів в межах ЄС, а Європейський Союз та інтеграційні процеси, як розширення кордонів (в обох випадках використовується корінь «євро»), тому складно визначити «скептик» це особа, що критично ставиться до ЄС чи до Європи⁷. Суфікси -ізм /-іст з'явилися у період з 1960 по 1993 рік і означають доктрину, професію, режим, прихильника певної доктрини, режиму або політики; відбивають основні тенденції розвитку суспільства і ту гаму стосунків, які визначаються співвідношеннями «людина-суспільство», «людина-людина»⁸. В даному контексті це співвідношення «людина-європейське співтовариство», «людина-євроінтеграція». Суфікс «-ізм» як правило додається до термінів, що означають ідеологію. Однак К.Флад та С.Ашервуд⁹, С.Леконт¹⁰ піддають сумніву наявність євроскептицизму як ідеології, оскільки він не є популярним, масовим вираженням єдиної, сталої групи ідей. С.Леконт порівнює євроскептицизм скоріше з популізмом, що має нормативний вимір, оскільки часто використовується політиками¹¹.

Більшість науковців досліджують проблематику євроскептицизму з часу невдалих референдумів щодо прийняття Маастрихтської угоди у Франції та Данії в 1992 році, коли євроскептицизм набув особливого розмаху в політичних партіях та сприйняті

євроінтеграційних процесів громадянами ЄС¹². З початку 1991 року рівень підтримки ЄС громадянами значно знизився. Так за результатами соціопитувань Комісії ЄС (1995 р.) 13% населення 13-ти держав учасниць заявили, що ЄС це «погана річ»¹³.

Даний феномен має глибоке історичне підґрунтя, що пов'язане з еволюцією самого ЄС, етапами євроінтеграції та євророзширення, а отже вимагає більш суттєвого дослідження суспільної думки та ступеню зацікавленості. Так переважна більшість авторів наголошують саме на соціальному та історичному підґрунті виникнення євроскептицизму (Хізер Граббе та Кірсті Х'югес¹⁴, Карен Хендерсен¹⁵; Джеймс Х'югес, Гвендолін Сассе та Клер Гордон¹⁶; Джордж Мінк та Лаура Ньюмейер¹⁷; Олександр Щербяк¹⁸; Сесіль Леконт¹⁹).

Прояви скептичного ставлення до проектів Європейських Співтовариств спостерігалися в Великій Британії, Данії ще з 1950-1970-х років та набули особливого розмаху в Великій Британії у 1980-х з приходом до влади Маргарет Тетчер та її виступом в Брюсселі. Метою виступу було визначити участь Великої Британії в ЄЕС, стратегію її функціонування та розвитку Євросоюзу зокрема. З цих причин термін «євроскептицизм» використовується у більш широкому значенні і ототожнюється з Великою Британією як «євроскептичною державою»²⁰. Опозиція Маастрихтській угоді, а відповідно пропаганді політичного та валютного союзу, обговорення питання участі Британії в ЄС лише стали переломним моментом зміни суспільної думки, який знайшов вираження в трьох аспектах. По-перше, це значне розширення ЄС та зміна дискурсу щодо євроінтеграції, що спричинило загострення суперечок між основними партіями в країнах з історично низьким рівнем скептицизму (Німеччина, Ірландія). По-друге, виникнення скептицизму в країнах-кандидатах Центральної та Східної Європи (Чехії, Польщі). По-третє, основним питанням стає захист національних інтересів та факт руйнування довготривалого консенсусу особливо серед країн-засновниць (Німеччині, Франції, Італії, Нідерландах)²¹.

Зацікавленість аналітиків у вивченні даного феномену призвела до появи ряду наукових робіт, які дають можливість визначити, класифікувати та провести теоретичний та практичний (на основі результатів референдумів, соціопитувань) аналіз «євроскептицизму». Це дослідження П.Таггарта та О.Щербяка, К.Соренсен, К.Флада, К.-Ф.Хуберіаса та інших.

Першим спробував дати визначення та провести аналіз даного феномену Пол Таггарт в 1998 році. Він запропонував наступне визначення: «євроскептицизм є вираження ідеї тимчасової чи кваліфікованої опозиції, а також набуття повної і некваліфікованої

опозиції процесам Європейської інтеграції»²². Науковець здійснив порівняльний аналіз наявності та ступеню євроскептицизму в системі політичних партій п'ятнадцяти держав-учасниць ЄС та Норвегії. В його роботі євроскептицизм було визначено як «загальноохоплюючий» термін, що виражає ідею пропорційної чи кваліфікованої опозиції, а також повної або некваліфікованої опозиції процесам євроінтеграції²³.

Катаріна Соренсен пропонує наступне визначення євроскептицизму: «тенденція несхвалення, що набуває певного рівня та тривалості відносно ЄС в цілому, чи стосовно певних галузей політики чи подій»²⁴. На думку автора євроскептичні настрої суспільства стосуються сприйняття та розуміння помилок чи недоліків в роботі ЄС, а відповідно і громадян, що прагнуть розпуску ЄС (такої думки і Л.Хуге та Г.Маркс²⁵).

В своїй наступній порівняльній роботі П. Таггарт та А. Щербяк розширили рамки аналізу дослідивши «нові» держави ЄС: Центральну і Східну Європу та міцні демократії Західної Європи й представили дві відмінні форми опозиції²⁶. Автори дають детальне визначення терміну та пропонують чітке пояснення «жорсткого» та «м'якого» євроскептицизму. За П. Таггартом та А. Щербяком «жорсткий» євроскептицизм характеризується як ситуація, «коли існує принципова опозиція ЄС та Євроінтеграції»²⁷. Він може набувати форми прямого відстоювання ідеї виходу з ЄС у випадку членства в ЄС, чи опозиції членству в якості держави-кандидата; чи рішень, які є рівноцінними опозиції ідеї євроінтеграції загалом, як це зазначено вище. Карлос Флорес Хуберіас пропонує називати таке явище «антиєвропеїзмом», що є рішучим запереченням фундаментальної ідеї європейської інтеграції²⁸. «М'який» євроскептицизм, навпаки, стосується ситуації, коли не існує принципового заперечення членству, але заяви чи критика політики ЄС сягає «кваліфікованої опозиції». Він може означати розбіжності між національними інтересами держави-учасниці та траєкторією ЄС. Автори виокремлюють в межах даного виду «політичний євроскептицизм», що полягає в категоричному запереченні ініціатив, напрямків та процесів політичної та економічної інтеграції ЄС (наприклад, реакція на прийняття Маастрихтської угоди, Ніццького договору, запровадження «євро»), та «євроскептицизм, що базується на національних інтересах» і знаходить вираження в чіткому відстоюванні національних інтересів, а не проектів ЄС²⁹.

Запропонована П. Таггартом та А. Щербяком категоризація передбачає два види євроскептицизму. Автори наголошують на необхідності диференціації між партіями та партійною елітою «на тих (жорстких євроскептиків), що виражають вороже

ставлення до ідеї євроінтеграції, та тих, що виражають певні окремі заперечення євроінтеграції, тих хто вважають, що їх країні краще було б залишатися за межами ЄС, чи тих, чия політика протилежна сучасній концепції євроінтеграційних процесів». З протилежного боку, «м'які євроскептики» не мають принципових заперечень євроінтеграції, не підтримують вихід з ЄС, але виражають опозицію ЄС через непогодження з певними політичними напрямками, чи через розуміння того, що їх національні інтереси не співпадають з теперішнім розвитком ЄС»³⁰. Дане розмежування забезпечує «номінальну типологію євроскептицизму»³¹ та дає можливість класифікувати політичні партії та їх позиції щодо ЄС.

Проте, на думку Яна Ровни, зазначена типологія не є вичерпною і потребує як мінімум ще дві класифікації. Так автор пропонує різні рівні обох категорій і, відповідно, ступені євроскептицизму. Він вважає, що можуть існувати відмінні рівні «м'якого» євроскептицизму в залежності від числа та співвідношення з Європейськими політиками та метою, якій вона протистоїть. Відповідно, можуть існувати і різні види «жорсткого» євроскептицизму. Не зважаючи на те, що всі «жорсткі» євроскептики заперечують ЄС в принципі, можуть існувати суттєві розбіжності в межах опозиції, що мають вираження в їх програмах чи дискурсі, в «гостроті їх анти європейських промов»³².

Відповідно ступінь євроскептицизму можна визначити через співставлення рівня сприйняття політик ЄС «жорсткими» та «м'якими» євроскептиками та розмежування партій в жорсткій опозиції до ЄС та навпаки, партій, що підтримують вихід з ЄС чи політику неприєднання.

Ян Ровни стверджує, що ступінь євроскептицизму залежить від внутрішнього сприйняття та вираження євроскептицизму партією. Загалом євроскептицизм можна розглядати як опозицію євроінтеграційним процесам чи деяким її аспектам. Він може змінювати свій рівень в залежності від співставлення меж м'якого та жорсткого євроскептицизму, що може бути мотивований ідеологічним чи стратегічним євроскептицизмом. Таке обґрунтування забезпечує наявність теоретичної концепції простору євроскептицизму³³. К.-Ф. Хуберіас, аналізуючи концепції науковців, вважає доцільним використання обмеженої кількості типологій євроскептицизму, обмежуючись одною дворівневою, класифікуючи «жорсткий» євроскептицизм – антиєвропеїзмом, а «м'який» євроскептицизм – євроскептицизмом. На його думку, це дасть можливість чітко розмежувати зазначені види євроскептицизму, порівнюючи рівень опозиції, та «диференціювати партії за рахунок мотивації та подій, що

спровокували дане явище, відокремлюючи націоналістичний протест від ультра ліберальної та лівопопулістської орієнтації»³⁴. Залишається відкритим запитання євроскептицизм є ідеологічним чи стратегічним аспектом. Дана проблематика неодноразово висвітлювалася в «євроскептичній» літературі, хоча вважається другорядною і нечітко визначеною.

П. Таггарт і А. Щербяк зазначають, що «жорсткий» євроскептик характеризує ЄС як ворога ідеологічної позиції, підкреслюючи, що жорсткі євроскептики більше ідеологічно налаштовані ніж м'які та мають тенденцію до більш стратегічної опозиції³⁵.

Група таких науковців як Д.Фуч, Р.Магні-Бертон, А.Роже також піддають критиці визначення євроскептицизму П.Таггартом (1998 року). Вони вважають такий підхід обмеженим відносно опозиції щодо євроінтеграції, немає відстоювання самої євроінтеграції. Євроскептицизм використовується як засіб відображення та характеристики трансформаційних змін в партійній системі Західної Європи. З іншого боку, розвиток ЄС залежить не лише від опозиції, але і від підтримки ЄС. По-друге, автори зазначають, що визначення є занадто загальним і не беруться до у ваги різні типи опозиції щодо євроінтеграції³⁶.

П.Копецьки та К.Мудде також наголошують на деяких недоліках визначення та класифікації П. Таггартом та А.Щербяком через «неадекватне аналітичне розмежування між «жорстким» і «м'яким» євроскептицизмом та недостатнє визначення ідеї євроінтеграції та Європейського Союзу як втілення самої ідеї»³⁷. Автори пропонують власну типологію євроскептицизму, яка по суті базується на концепції диференціації розсіяної та специфічної підтримки, запропонованої Девідом Істоном³⁸ в 1975 році (дана концепція політичної підтримки була розроблена відносно всіх можливих політичних систем і тому може бути використана і відносно ЄС³⁹). Розсіяною підтримкою автори вважають підтримку загальних ідей євроінтеграції як основи ЄС. Специфічну підтримку автори характеризують як загальну практику євроінтеграції, яка і означає сам ЄС та його розвиток⁴⁰. Класифікація запропонована вище зазначеними авторами передбачає існування дворівневої партійної позиції відносно євроінтеграції. Вона базується на співвідношенні песимістичного чи оптимістичного сприйняття ЄС з позиції єврофоб/єврофіл. З'являються чотири загальні позиції партій. Євроентузіасти загалом підтримують євроінтеграцію та існуючу стратегію розвитку ЄС. Європрагматик не підтримує загальний проект євроінтеграції, однак позитивно ставиться до існування ЄС, оскільки

перекоаний, що його основна мета – служіння певним національним та секторальним інтересам. Єврофоб, навпаки, вбачає позитив в проекті євроінтеграції в цілому, але проти існуючого розвитку ЄС. Євроскептики ж заперечують загальну ідею євроінтеграції і ту специфічну форму, що набув ЄС. В межах цієї моделі сам термін євроскептик має більш обмежене визначення ніж його використання, маючи відношення лише до специфічної категорії критичних поглядів щодо ЄС⁴¹.

П. Копецький та К. Мудде намагаються встановити зв'язок між певними групами партій та різними рівнями євроскептицизму. Наприклад, крайні праві та комуністи вважаються євроскептиками (єврофобами), а консерватори – незначними євроскептиками (європесимістами, чи навіть єврофілами)⁴². На противагу, Агнес Баторі запевняє, що ідеологія має особливе значення, але не лише вона визначає позицію партії в Європі. Не чітка ідеологія спричинена тим фактом, що деякі партії асоціюються з чіткою ідеологічною лінією більше, ніж інші⁴³.

Кріс Флад пропонує шестирівневу позицію партії стосовно ЄС. Цей перелік починається з «особи, що заперечує» (реджектионіст), виступає в якості опозиції членству в ЄС чи участі в певних інституціях чи напрямках роботи ЄС, та закінчується «максималістом», що асоціюється з сильним позитивним відстоюванням подальшої інтеграції, ідеї ЄС загалом чи певних його аспектів. Проміжні чотири класифікації наступні: «ревізійністи» (критикують повернення до ситуації, яка існувала до реформи основних документів); «мінімалісти» (схвалюють існуючу політику, але проти подальшої інтеграції); «градуалісти» (погоджуються з подальшою інтеграцією але у повільному, виваженому темпі); «реформісти» дотримуються позиції «конструктивної співпраці», намагаючись покращити та вдосконалити існуючі домовленості. У всіх випадках, всі категорії передбачають підтримку чи опозицію певній політиці чи інституції ЄС.⁴⁴

Серен Рісхей⁴⁵ пропонує дві типології євроскептицизму: більш ґрунтовну та чітку, що базується на аналізі причин виникнення неприйняття європейського проекту, однак складну та не досить оперативну. Автор пропонує характеристику трьох типів, від найрадикальнішої до поміркованої. В першій типології науковець виокремлює наступні типи євроскептицизму: «той, що базується на ідентичності» – спричинений протиставленням національної ідентичності європейській ідентичності та зростає через наявність загрози поступитися національною ідентичністю наднаціональним організаціям; «євроскептицизм, що базується на розколі» – спричинений наявністю суспільно-політичних розбіжностей та впевненні в тому, що євроінтеграція

приведе до розподілу, розколу суспільства та переможців та переможених; «політичний євроскептицизм» - виникає через несприйняття політики ЄС в певних сферах (запровадження чотирьох свобод, «євро», політики в галузі сільського господарства чи рибальства); «інституційний євроскептицизм» – спричинений запевненням у тому, що європейські інституції не демократичні, не легітимні і не настільки ефективні, як національні; «євроскептицизм, що базується на національних інтересах» - протиставлення інтересів населення ЄС вимогам процесів євроінтеграції; «євроскептицизм, що базується на досвіді» – виникає на основі негативних вражень щодо зверхнього ставлення європейських інститутів (під час переговорів щодо вступу до ЄС (Норвегія, Ісландія)); «партійний євроскептицизм» – формується ультраліберальними або консервативними партіями; «атлантичний євроскептицизм» – виникає на основі розбіжностей між про-європейською та про-атлантичною позицією (під час формування зовнішньої, оборонної, економічної політики держав-учасниць (Велика Британія, Данія, Ірландія, Нідерланди))⁴⁶.

Друга типологія базується на характеристиці трьох євроскептичних політичних угруповань. Перша категорія включає тих, хто протистоїть обмеженню незалежності, суверенітету та не задоволені створенням європейської наддержави, що призведе в майбутньому до позбавлення держав-учасниць незалежності та ідентичності. Даний вид євроскептицизму К.-Ф.Хуберіас кваліфікує як «націоналістичний», оскільки вважає визначення його С.Рісхеем «традиційно-консервативним» не точним⁴⁷. Прикладом таких політичних сил є «Народний фронт» та «Рух за Францію» (Франція), «Північна ліга» (Італія), «Фламандський блок» (Бельгія), «Право і справедливість» (Польща), Партія незалежності Об'єднаного Королівства, консерватори, Шин Фейн в Ірландії. Другий блок (ліберально-консервативний євроскептицизм, хоча К.-Ф.Хуберіас пропонує називати його ультра ліберальним) формують партії, що виступають проти корупції, бюрократії та відчуження ЄС від європейських громадян. Такі партії є, як правило, мало чисельними та мають коротку історію («Список Ганса Петера Мартина» (Австрія), «Прозора Європа» (Голландія). Третє угруповання, «лівопопулістський» євроскептицизм, формують критики суспільних процесів євроінтеграції та вбачають Євросоюз як «бастион багатонаціонального капіталізму» тому «заради Європи, соціальної та рівноправної, треба виступити проти ЄС»⁴⁸. Таку позицію займають комуністичні партії Північної та Східної Європи (ПДС (Німеччина), Комуністична партія Чехії, Партії зелених в Бельгії, Швеції та Ірландії).

Американський політолог Гарі Гоерц розмежує

євроскептицизм по трьом рівням: основний полягає у визначенні позитивного та негативного змісту феномену, другорядний полягає у ідентифікації його різноманітних компонентів у теорії та індикаторний, де кожен другорядний показник точно встановлюється та уможливує збір і аналіз даних⁴⁹. Такий підхід до визначення концепції євроскептицизму є основою наукового дослідження Катаріни Соренсен.

Невизначеність в наукових колах та існування різноманітних підходів щодо визначення феномену євроскептицизму дали підстави К.Соренсен запропонувати наступну типологію євроскептицизму. На її думку євроскептицизм може набувати економічного характеру, оскільки ЄС безпосередньо пов'язаний з грошовим обігом та певним інтересом сторін у співпраці, а отже можливої вигоді. Показником економічного євроскептицизму виступає відношення громадян до впливу ЄС на експорт, імпорт, сільське господарство. Так економічний євроскептицизм спостерігається в Великій Британії (пов'язаний з її прагненням до виключного положення в ЄС, зменшення внесків в бюджет ЄС), Франції (головним питанням залишається сільське господарство). Загалом, за результатами аналізу К.Соренсен рівня економічного євроскептицизму протягом 1983–2005 рр., показники значно зросли у Франції з 21% до 40%, в той час як у Данії знизилися від 31% до 15%, а у Великій Британії від 57% до 44%. Євроскептицизм може виникати через послаблення суверенітету на користь інституцій ЄС. З одного боку, громадяни вважають ЄС економічно успішним угрупованням, однак залишаються скептичними, оскільки переконані, що співіснування в ньому не має загрожувати національному суверенітету. Євроскептики занепокоєні з приводу існування «наднаціональних елементів співпраці»⁵⁰. Даний різновид євроскептицизму спостерігається в Данії. Саме цим пояснюється відхилення Данією Маастрихтської угоди та третього етапу створення Європейського валютного союзу в 2000 році.

Наступний різновид євроскептицизму запропонований К.Соренсен – демократичний, що виникає через недовіру до політики та роботи інститутів ЄС, їх демократичності, відкритості та ефективності. Данія є країною з вираженим демократичним євроскептицизмом. Протягом 1993–2005 років рівень євроскептицизму знизився до 14%, хоча референдуми з приводу Конституції ЄС стали поштовхом до його росту. Більшість населення Франції та Данії проголосувало «проти», оскільки вважали цей документ не демократичним.

Четвертий різновид євроскептицизму – політичний або соціальний. Катаріна Соренсен зазначає, що політичний євроскептицизм сьогодні є соціаль-

ним, оскільки «Соціальної Європи» сьогодні занадто мало. «Ні» конституції ЄС є підтвердженням наявності соціального євроскептицизму у Франції. Населення вважає, що Конституція є занадто ліберальною, чи не досить соціальною. За результатами Євробарометру 2005 року⁵¹ 19% населення Данії, 5% Великої Британії та 48% Франції вважають цей документ занадто ліберальним. Утім, наявність соціального євроскептицизму пояснюється не лише негативним ставленням до Конституції. Скептичні настрої існували і в 1990-х, спричинені євроінтеграційними процесами, а отже негативним впливом на соціальне забезпечення. Розширення ЄС на Схід в 2004 році стало підставою до загострення економічного та соціального євроскептицизму в Данії та особливо у Франції. Інтеграційні процеси сприяли зміцненню впливу Франції у Європі, на противагу, розширення на схід викликало занепокоєння щодо втрати чи послаблення такої можливості. Розширення просторів ЄС сприяло і зміцненню ролі наднаціонального органу – Комісії ЄС.

Сесіль Леконт вважає «євроскептиками» тих, що піддають питання євроінтеграції скептичному вивченню та перевірці⁵². Проте, відомі євроскептики, наприклад Вацлав Клаус, не називають себе євроскептиками, а скоріше «єврокритиками» або «єврореалістами»⁵³. Саме з цим фактом автор пов'язує і наявність різних форм євроскептицизму (єврозаперечення, европрагматизм, єврореалізм). На думку С.Леконт євроскептицизм можна визначити на основі практичного аналізу національних, політичних, культурних, нормативних особливостей і пропонує наступні форми євроскептицизму: утилітарний, політичний, ціннісний (збереження загальних культурних цінностей), культурний анти-європеїзм.

«Утилітарний» євроскептицизм спостерігається з початку 1990-х р.р. (форма вираження суспільної думки, згодом серед політичної еліти, уряду у вигляді критичної оцінки ЄС) на рівні індивідуального сприйняття чи на рівні держави основних трансформаційних змін ЄС (наприклад, розширення ЄС за рахунок менш розвинених держав, захист національних інтересів)⁵⁴.

«Політичний» євроскептицизм це принципова опозиція чи протест запровадженню наднаціональних інститутів ЄС, делегуванню влади наднаціональним органам, що відповідно призводить до послаблення суверенітету. Така форма євроскептицизму є характерною для 1950-х років, перших етапів євроінтеграції, протягом 1960–1980-х років такий євроскептицизм був притаманний лише незначним групам опозиції. Інтеграційні процеси цього періоду в основному відбувалися в межах держав-учасниць ЄС (наприклад, інтеграція на законо-

давчому та економічному рівні). «Політичний» євроскептицизм набув особливого розмаху та закріплення в 1990-х роках з підписанням Маастрихтської угоди (протест Данії щодо запровадження громадянства ЄС, Франція та Британія були проти прямих виборів до Єропарламенту)⁵⁵.

«Ціннісний»⁵⁶ євроскептицизм означає ставлення до незаконного втручання інституцій ЄС у сфери, що стосуються національних та суспільних цінностей (заборона абортів (протест Ірландії щодо положень Ніщської угоди), розлучення, права меншин, особисті права та законопорядок (протест Польщі, Британії, Італії стосовно Хартії ЄС)). Така форма євроскептицизму є характерною для всіх періодів євроінтеграції⁵⁷.

«Культурний анти-європеїзм» полягає в більш глибокому, ворожому ставленні до Європи як континенту, та недовіри до самих моделей суспільства та інституцій країн Європи. В даному контексті автор пропонує дві форми скептицизму: Європа, як така, не існує, однак її існування можливе завдяки інтеграції, об'єднанню народів, які не мають спільної історії, політичної культури. Таке вираження євроскептицизму є характерним для 1950-х рр., що пов'язане з заснуванням Європейського Об'єднання Вугілля та Сталі (ЄОВС) та ЄЕС. Така форма протесту отримала назву «історіографічний євроскептицизм»⁵⁸, більшість євроскептиків вважають, що саме брак спільної історії, національної ідентичності стають на заваді створення ЄС в якості політичного та демократичного союзу⁵⁹; інша форма – Європа це континент зі сталими цінностями, нормами, традиціями та вподобаннями і в такому сенсі євроінтеграція є вираженням європеїзації/глобалізації, що може стати руйнівною для національних цінностей⁶⁰.

Науковці пропонують вищезазначену категоризацію/типологію євроскептицизму у контексті європейської інтеграції, що доводить його багатовимірність. Економічна інтеграція, складовими якої є економічна лібералізація (основна мета Європейського проекту) та економічна гармонізація мала три фази: підписання Римського договору, що передбачав зняття мита та забезпечення чотирьох свобод в межах «шістки»); перші хвилі розширення – 1973–1986 роки; кінцева фаза – підписання Маастрихтської угоди в 1992 році, що передбачав завершення створення єдиного ринку, усунення тарифних бар'єрів⁶¹. Наднаціональна інтеграція означала делегування повноважень інституціям ЄС, а відповідно, обмеження держав-учасниць ЄС у своїх повноваженнях⁶². Негативні наслідки законодавчої інтеграції Г.Гарретом⁶³ пояснюються так: Римська угода 1957 року, її поправки у вигляді Єдиного Європейського акту 1987 року, та договір про ЄС 1993

року де факто виконували функцію конституції, норми права ЄС мають вищу силу (принцип верховенства комунітарного права), що безумовно є підставою для виникнення євроскептицизму. Євроскептики вважають Суд ЄС органом, що захоплює політичні, законодавчі функції та повноваження вироблення політики, а отже позбавляє держав-учасниць політичного суверенітету⁶⁴.

Такі фактори, як природа національної електоральної системи, характеристика процедури творення національної політики та (не)існування важливих внутрішньо національних політичних арен розглядаються науковцями як ті, що визначають ступінь євроскептицизму в партійній системі.

Євроскептицизм є багатограним і, як правило, виникає та змінює свій рівень в результаті євроінтеграційних процесів, які по різному сприймаються населенням тієї чи іншої країни. Відмінність сприйняття є перепорою у єдиному, одноставному визначенні терміну науковцями. Значення євроскептицизму залежить від кожної конкретної країни. Інколи «вороже» ставлення до ЄС не обов'язково означає таке ж ставлення до євроінтеграції (в Австрії це негативне сприйняття розширення ЄС та приєднання до нього Туреччини; у Британії євроскептицизм виражений у ворожому ставленні до європейської наддержави; у Швеції досить позитивно сприймають розширення, порівнюючи з іншими державами «старої» Європи, але обережно ставляться до політичної інтеграції та зовнішньої політики зокрема)⁶⁵.

Загалом, у науковій думці спостерігається два напрямки визначення концепції «євроскептицизму». Перший базується на досить узагальненому визначенні феномену: може включати певні конкретні елементи (наприклад, чи може членство в ЄС вважатися вигідним) (П.Таггарт 1998, П.Таггарт і А.Щербяк 2001, 2002, 2003, 2008), або є прикладом розсіяної підтримки чи підтримки загальних ідей інтеграції (П.Копецьки та К.Мудде, С.Леконт, К.Соренсен). За основу даної концепції взяли класичний підхід Девіда Істона у визначенні розсіяної та специфічної підтримки 1965 року. Наступні підходи у визначенні євроскептицизму передбачають співставлення або порівняльний аналіз скептичних та про-європейських ідеологій (К.Флад), в той час як раніше ці напрямки вивчалися окремо (П.Копецьки і К.Мудде, М.Любберс і П.Шиперс⁶⁶). Такий підхід передбачає дослідження питання багатовимірності євроскептицизму в контексті євроінтеграції.

Звідси випливає, що дворівнева категоризація П.Таггарта та А.Щербяка є чи не найсильнішою з вищезазначених досліджень, оскільки в її основі порівняльний аналіз євроскептицизму на прикла-

дах окремих держав. Між тим, типологія К.Флада є багаторівневою, проте досить складною у застосуванні (при аналізі скептицизму в окремих державах) оскільки потребує багато специфічних даних.

Інша група науковців використовує відмінний підхід – співставлення позиції держави та анти-європейського виміру, Л.Рей⁶⁷ зокрема. Тобто використовується дворівнева концепція в основі якої економічна та політична інтеграція, яка згодом знайшла своє відображення в наукових дослідженнях політичного євроскептицизму на рівні лівих-правих (Х'юе, Маркса й Вілсона⁶⁸, Г.Маркса).

У визначенні концепції євроскептицизму Р.Кац⁶⁹ ставить такі запитання: значення скептицизму у визначенні євроскептицизму (мається на увазі опозиція європейському проекту, проте термін скептицизм зазвичай означає сумніви, перестороги стосовно певних питань, а не всього європейського проекту); що таке євроскептицизм і відносно чого він може виникати. Тобто, важливим в такій аргументації є визначення складових євроскептицизму, а саме відносно євроінтеграції. Таке дослідження включає цілу низку питань щодо інтеграції: минуле, теперішнє і майбутнє; природу (економічні, політичні, соціальні, культурні аспекти); методи організації (інституції, несумісність їх політики з очікуваннями та потребами держав ЄС); межі інтеграції (визначення меж ЄС та які саме держави можуть стати учасниками Європейського проекту).

Категоризація євроскептицизму вищезазначеними науковцями є ідейно-нейтральною. Огляд та аналіз існуючих ідей, теорій показує, що не існує чіткого, єдиного, загального, загальнозживаного визначення терміну «євроскептицизм» та відповідей на запитання чому, як і коли має місце даний феномен. Загалом, спостерігається чітка згода стосовно виокремлення «м'якого» та «жорсткого» євроскептицизму, однак, як зауважують А.Щербяк та П.Таггарт, К. Соренсен та інші, термін потребує вузького визначення. Наявність різноманітних підходів та суперечок щодо визначення концепції, природи, джерел та перспектив «євроскептицизму» є підтвердженням зростаючого загального інтересу до даної проблематики серед науковців та політиків. Євроскептицизм, як термін, що набув широкого вжитку у політичному та масмедійному просторі з 1980-х років, можна вважати сталим. Однак, визначення самого терміну є досить складним завданням, оскільки він інкорпорує всі форми та різновиди євроскептицизму (від європрагматизму до єврооптимізму, культурного та історіографічного євроскептицизму; щодо позиції соціуму та політичної еліти, науковці пропонують наступну типологію: єврофоби, єврофіли, європрагматики).

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Карлос Флорес Хубериас. Антиєвропеїзм и євроскептицизм: анализ ситуации после расширения Европейского союза на восток. Европа. Журнал польского института международных дел. Том 7, № 2 (23). – 2007. – с.46
- ² Leconte Cecile. Understanding Euroscepticism. The European Union Series, Palgrave Macmillan. – 2010.
- ³ Leconte Cecile. Understanding Euroscepticism. The European Union Series, Palgrave Macmillan. – 2010. – p. 3
- ⁴ Harmsen R., Spiering M. Introduction: Euroscepticism and the Evolution of European political Debate. European Studies 20. – 2004. – p. 13–35
- ⁵ Harmsen R., Spiering M. Euroscepticism: party politics, national identity and European integration. Volume 1, Amsterdam; New York: Rodopi. - 2004. – p. 26
- ⁶ Sorensen Catharina. Public Euroscepticism: the Diversity of Denmark, France and the United Kingdom. Danish Institute for International Studies. – p.2
- ⁷ Forster A. Euroscepticism in Contemporary British Politics, Routledge. – 2002. – p. 1–2
- ⁸ Бабюк В.А. Радіоекологічна термінологія сучасної французької мови: структура, систематика, семантика, функціонування. Дисертація на здобуття ст. канд. філ. наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. – 2008
- ⁹ Flood, Christopher & Simon Usherwood. 'Positions, Dispositions, Transitions: A model of Group Alignment on EU Integration', Paper presented at the 55th Annual Conference of the Political Studies Association, University of Leeds. - 2005
- ¹⁰ Leconte Cecile. Understanding Euroscepticism. The European Union Series, Palgrave Macmillan. - 2010.
- ¹¹ Leconte Cecile. Understanding Euroscepticism. The European Union Series, Palgrave Macmillan. - 2010. - .p.50
- ¹² Milner S., Introduction: A Healthy Scepticism? // European Integration, 2000, № 22,- p. 1-13.
- ¹³ European Opinion Research Group. "Standard Eurobarometer 70". Brussels: European Commission.
- ¹⁴ Grabbe Heather and Kirsty Hughes, 'Central and east European views on EU Enlargement' in Back to Europe, Henderson (ed.), UCL Press, 1999.
- ¹⁵ Hendersen Karen, 'Euroscepticism or Europhobia' in SEI Working Papers, No.50, 2001
- ¹⁶ Hughes, James, Gwendolyn Sasse and Claire Gordon, 'Saying 'Maybe' to the 'Return To Europe'' European Union Politics, Vol.3, No.2; London: Sage, 2002.
- ¹⁷ Mink Georges and Laure Neumayer, 'Contagion anti-européenne en Europe centrale', in Politique Etrangère, No.3, 2002
- ¹⁸ Szczerbiak Aleks, 'Polish Public Opinion,' in JCMS, Vol.39, No.1. – 2000. – p.7
- ¹⁹ Leconte Cecile. Understanding Euroscepticism. The European Union Series, Palgrave Macmillan. - 2010.
- ²⁰ George Stephen. An Awkward Partner: Britain in the European Community, Oxford, Oxford University Press. – 1998.
- ²¹ Harmsen R., Spiering M. Euroscepticism: Party Policies, National Identity and European Integration. Rodopy - 2007. - p. 26
- ²² Taggart, P. "A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems." European Journal of Political Research. 33. - 1998. – p.363-388.
- ²³ Taggart, P. "A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems." European Journal of Political Research 33. – 1988. - p.366.
- ²⁴ Sorensen Catarina. Love me, love me not... A typology of public euroscepticism. SEI Working Paper № 101. 2008 - p. 6
- ²⁵ Hooghe, L. and Marks, G. Europ's blues: theoretical soul-searching after the rejection of the European Constitution. PS: Political Science and Politics, 39(2). – 2006. – p. 247-250.
- ²⁶ Taggart P., Szczerbiak A. 'Opposing Europe' in SEI Working Papers, No.36, 2000; Taggart P., Szczerbiak A., 2001; Taggart P., Szczerbiak A., 'The Party Politics of Euroscepticism in Member and Candidate States', in SEI Working Papers, No.51. - 2002
- ²⁷ Taggart P., Szczerbiak A. 'Opposing Europe' in SEI Working Papers, No.36. - 2000 – p.7
- ²⁸ Карлос Флорес Хубериас. Антиєвропеїзм и євроскептицизм: анализ ситуации после расширения Европейского Союза на восток. Европа. Журнал польского института иностранных дел. Том 7, № 2 (23). - 2007 – p.56
- ²⁹ Taggart P., Szczerbiak A. 'Theorising party-based euroscepticism: Problems of definition, measurement and causality', Sussex European Institute WP no. 69 (08/03).- 2003. – p.6
- ³⁰ Taggart P., Szczerbiak A. 'Theorising party-based euroscepticism: Problems of definition, measurement and causality', Sussex European Institute WP no. 69 (08/03). - 2003. – p.7
- ³¹ Collegium No.29, Jan Rovny. Conceptualising Party-based Euroscepticism: Magnitude and Motivations. Winter 2004. - p. 33
- ³² Collegium No.29, Jan Rovny. Conceptualising Party-based Euroscepticism: Magnitude and Motivations. Winter 2004 - p. 33
- ³³ Collegium No.29, Jan Rovny. Conceptualising Party-based Euroscepticism: Magnitude and Motivations. Winter 2004. - p. 37-38
- ³⁴ Карлос Флорес Хубериас. Антиєвропеїзм и євроскептицизм: анализ ситуации после расширения Европейского Союза на восток. Европа. Журнал польского института иностранных дел. Том 7, № 2 (23). - 2007 – p.59-60
- ³⁵ Taggart Paul and Szczerbiak Aleks, 'Opposing Europe' in SEI Working Papers, No.36. - 2000 – p.7-8
- ³⁶ Fuchs Dieter, Magni-Berton Raul, Roger Antoine. Euroscepticism. Images of Europe among mass publics and political

elites. Barbara Budrich Publishers. – 2009 – p.21

³⁷ Kopecký, P., & Mudde, C. “The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe.” *European Union Politics* 3 (3). – 2002 – p.300

³⁸ Easton, David. A Re-Assessment of the Concept of Political Support. In: *British Journal of Political Science*, 5. – 1975 - pp. 435–457.

³⁹ Gabel, Matthew. *Interests and Integration. Market Liberalisation, Public Opinion, and European Union*. Ann Arbor: the University of Michigan Press. – 1998.

⁴⁰ Kopecký, P., & Mudde, C. “The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe.” *European Union Politics* 3 (3). – 2002 – p.300

⁴¹ Kopecký, P., & Mudde, C. “The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe.” *European Union Politics* 3 (3). – 2002 – p. 297-326

⁴² Kopecký, P., & Mudde, C. “The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe.” *European Union Politics* 3 (3). – 2002 - p.319-321

⁴³ Agnes Batory, ‘Hungarian Party Identities and the Question of European Integration’, in *SEI Working Papers*, No.49. – 2001 - p.21, 22

⁴⁴ Flood, Christopher. ‘Euroscepticism: A Problematic Concept,’ Paper presented to the UACES 32nd Annual Conference and 7th Research Conference, Queen’s University Belfast. - 2002 – p.5

⁴⁵ S. Riishej, Europeanisation and Euro-scepticism. Experiences from Poland and the Czech Republic//*Central European Political Studies Review*. № 6/4. – 2004.

⁴⁶ S. Riishej, Europeanisation and Euro-scepticism. Experiences from Poland and the Czech Republic//*Central European Political Studies Review*. № 6/4. – 2004 - p. 5-6

⁴⁷ Карлос Флорес Хубериас. Антиевропеизм и евроскептицизм: анализ ситуации после расширения Европейского Союза на восток. Европа. Журнал польского института иностранных дел. Том 7, № 2 (23). - 200. – p.58

⁴⁸ Карлос Флорес Хубериас. Антиевропеизм и евроскептицизм: анализ ситуации после расширения Европейского Союза на восток. Европа. Журнал польского института иностранных дел. Том 7, № 2 (23) 2007. – p.59

⁴⁹ Goertz, Gary. *Social Science Concepts: A User’s Guide*, Princeton University Press. – 2005.

⁵⁰ Sorensen Catarina. Love me, love me not...A typology of public euroscepticism. *SEI Working Paper* № 101. - 2008 - p. 8

⁵¹ European Opinion Research Group. (2005) “Standard Eurobarometer 62/Autumn 2004.” Brussels: European Commission.

⁵² Leconte Cecile. *Understanding Euroscepticism. The European Union Series*. Palgrave Macmillan. - 2010 – p.5

⁵³ Manifesto of Czech Eurorealism, by Czech Civic Union (ODS). - 2001

⁵⁴ Leconte Cecile. *Understanding Euroscepticism. The European Union Series*. Palgrave Macmillan. - 2010 – p. 46-50

⁵⁵ Leconte Cecile. *Understanding Euroscepticism. The European Union Series*. Palgrave Macmillan. - 2010 – p.50-57

⁵⁶ Madeley, J. and Sitter, N. Differential Euroscepticism among the Nordic Christian Parties: Protestantism or Protest?, Conference Paper, annual meeting of the Norwegian Political Science Association, 11-13 August 2005 – p.13

⁵⁷ Leconte Cecile. *Understanding Euroscepticism. The European Union Series*. Palgrave Macmillan. - 2010 – p.57-60

⁵⁸ Carbonell, C.-O. *Une histoire européenne de l’Europe* (Paris: Privat). - 1999 – p.1

⁵⁹ Leconte Cecile. *Understanding Euroscepticism. The European Union Series*. Palgrave Macmillan. - 2010 – p.62

⁶⁰ Leconte Cecile. *Understanding Euroscepticism. The European Union Series*. Palgrave Macmillan. - 2010 – p.43, 61-66

⁶¹ Sapir, A. “Regional Integration in Europe.” *The Economic Journal*. 102. November 1992. – p.1491-1506

⁶² Nugent, N. *The Government and Politics of the European Union*. Basingstoke: Macmillan. – 1999. – p.502

⁶³ Garrett, G. “The Politics of Legal Integration in the European Union.” *International Organisation* 49 (1). – 1995. - p.171

⁶⁴ Wincott, D. “A Community of Law? ‘European’ Law and Judicial Politics: The Court of Justice and Beyond.” *Government and Opposition* 35 (1). – 2000. – p.3-26

⁶⁵ Leconte Cecile. *Understanding Euroscepticism. The European Union Series*. Palgrave Macmillan. – 2010 - p.50-69

⁶⁶ Lubbers, M., Scheepers, P. “Political Versus Instrumental Euroscepticism: Mapping Scepticism in European Countries and Regions.” *European Union Politics* 6 (2). – 2005- p.223-242.

⁶⁷ Ray, L. “Measuring party orientations towards European integration: Results from an expert survey.” *European Journal of Political Research* 36. – 1999 – p. 283-306

⁶⁸ Hooghe, L., Marks, G., & Wilson, C. J. “Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration?” *Comparative Political Studies* 35 (8). – 2002 – p.965-989

⁶⁹ Katz, R. “Euroscepticism in Parliament: A Comparative Analysis of the European and National Parliaments.” In Szczerbiak, A. and Taggart, P. (ed.). *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*, Oxford: Oxford University Press. - 2008 – p.154

Nechayuk I.O. Typology and conceptualization of the phenomenon of “euroscepticism” / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

Despite the attempts of the EU (European Union) leaders to overcome the difficulties by reason of eurointegration, there is a tendency of evolution and growth of the phenomenon of “euroscepticism” within the EU member-states, candidate-

states as well as EU outsiders. There exists the necessity of the complex analysis of the phenomenon, its typology and level on the basis of methodological analysis. Hence, the research of the problem has become the point at issue for scholars, analysts, politicians during the period of eurosceptic growth in particular. Complex analyses of the phenomenon of “euroscepticism” are presented in the works of leading scholars of France, England, Germany, Denmark.

Keywords: the European Economic Community, the European Union, integration, euroscepticism, eurosceptic, opposition.

Нечаюк И.А. Типология и концептуальный анализ феномена «евроскептицизма» / Дипломатическая академия Украины при МИД Украины.

Не смотря на попытки лидеров Европейского Союза (ЕС) преодолеть проблемы возникающие в процессе евроинтеграции, наблюдается тенденция развития и усиления евроскептицизма в странах-членах ЕС, странах-кандидатах и странах-аутсайдерах. Возникает необходимость осуществления комплексного анализа данного феномена, его типологии, определения уровня на основе методологического анализа. В этой связи, проблематика исследования евроскептицизма стала предметом особого внимания ученых, аналитиков и политиков, в особенности в период значительного роста евроопозиции. Комплексный анализ феномена «евроскептицизма» представлен в научных работах ведущих ученых Франции, Англии, Германии, Дании.

Ключевые слова: Европейское Экономическое Сообщество, Европейский Союз, интеграция, евроскептицизм, евроскептик, оппозиция.

Статья надійшла до редколегії 19.03.2010

Прийнята до друку 21.05.2010